

Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі (дитинство Лесі Українки)

Олесь Ільченко

ХТО НЕ ЖИВ ПОСЕРЕД БУРІ, ТОЙ ЦІНИ НЕ ЗНАЄ СИЛИ...

Ця дівчина володіла понад десятком європейських мов, знала вітчизняну і світову літературу, історію, філософію, географію, культуру стародавніх і сучасних народів Сходу та Європи, чудово грала на фортепіано й писала цікаві живописні полотна... Але уславилася вона як видатний поет і геніальний драматург Лариса Петрівна Косач-Леся Українка. Михайло Павлик, письменник і громадський діяч, казав після однієї зустрічі із нею у Львові в 1891 році, що Леся просто приголомшила його своєю освіченістю й тонким розумом. Павлик вважав, що вона живе лише поезією, але то було не зовсім так. Для свого віку вона виявилася геніальною жінкою. Він довго з нею розмовляв і в кожному її слові бачив розум і глибоке розуміння поезії, науки і життя. А тоді Лесі Українці, нагадаємо, було всього двадцять років!

Протез для хворої правої ноги, який виготовили у Варшаві, трохи притлумив нестерпний біль. Тепер Леся могла ходити майже вільно та ще й без ціпка, який так її дратував.

Леся підійшла до бюро й усміхнулася, згадавши милого дядька Михайла Драгоманова. Вона збиралася написати йому чергового листа і, до речі, подякувати. Дядько був політичним емігрант, його переслідувала російська влада, — вже тривалий час він жив у Болгарії й Франції, та не забував рідню в Україні. Він любив Лесю і нещодавно надіслав їй нові книжки, новинки європейської літератури. Дядько так дотепно розповідав їй колись про Віктора Гюго та Івана Тургенєва, з якими приятелював у Парижі! Тож напише вона Михайлові про все-все, всі свої думки опише, якими не могла поділитися навіть із його сестрою Ольгою, своєю матір'ю. Всі українці знали Ольгу Петрівну Драгоманову-Косач як видатну письменницю і фольклористку Олену Пчілку. А Лариса, яку мама і всі рідні прозивали Лесею, сприймала її по-своєму, як розумну, але надто вже прискіпливу, часом сувору і категоричну жінку. Тато, Петро Антонович, зовсім не такий — він лагідний, м'який, люблячий, ніжний...

З шістьох дітей, що були в Косачів (два сини і четверо дочок), Леся найбільше вдалася в батька: і вродою, і характером, і звичками. Обидва вони були однаково лагідні та безмежно добрі, стримані, терплячі, однаково наділені виключною силою волі. Вони обоє були поблажливі в ставленні до інших, але не до себе. Мати дала Лесі тверді національні переконання і виховала для літературної праці.

* * *

Леся поклала перед собою аркуш паперу і взяла перо. Проте думки дівчини витали далеко.

Чи приречена вона тепер лише писати? Поезії, драматичні твори, зрештою, листи.

Це захоплює, у неї стільки задумів! Але ж вона мріяла стати піаністкою. Вона чудово грала на фортепіано. Навіть її сувора й вимоглива мати визнавала це... Як могло все так змінитися? І невже причиною була страшна застуда в дитинстві?

Наче відгукуючись на ці думки, її рука знову нагадала про себе глибоким болем. Вочевидь, давня операція була не дуже вдалою.

Леся згадала, якою дівчинкою вона була — давно, дуже давно. В чотири з хвостиком років вже читала книжки. А як любила співати! В п'ять років батьки подарували Лесі фортепіано. Вона швидко вивчилася грати. І навіть самостійно складала музичні твори!

Біль відступив, і Леся всміхнулася ще раз — вона згадала, як років у шість доглядала квіти у своєму маленькому квітничку чи порала маленький городик. Свій, створений нею самою! А потім захопилася шиттям і вишиванням. Вона пам'ятає сльози в татових очах, коли маленькою подарувала йому власноруч вишиту сорочку.

Вона була, як усі діти. Тільки талановита.

Так тривало до десяти літ. А в січні 1881 року все змінилося. В Луцьку, де тоді жила родина Косачів, Леся пішла на річку Стер подивитися, як святять воду на Водохреща. В дівчинки дуже змерзли ноги. Вона ледве прийшла додому. Невдовзі Леся тяжко захворіла: в неї почала боліти права нога. Дівчинка була дуже терплячою, але не витримувала і плакала від болю. Її л і кували різними способами: ваннами і масажми, й нога через деякий час перестала боліти. І не турбувала Лесю кілька років. А потім був діагноз — сухоти кісток.

Чому? Звідки? Невже те переохолодження могло спричинитися до такого лиха? Леся не могла збагнути. Іноді їй здавалося, що вона якимось змирися із хворобою. Що та перестала чіпати дівчинку. Але знову і знову наставляла мить, коли нестерпний біль повертався.

Леся не знала, що підступний туберкульоз перекинеться згодом на легені, на нирки... Операція на лівій руці восени 1883 року позбавила болю, але й перекреслила надії стати піаністкою.

"Мені часом здається, писала згодом Леся Українка, — що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт".

* * *

Леся глянула на чистий аркуш паперу. Вона не написала ще жодного рядка! Але пам'ять знай показувала дівчині призабуті картини з минулого.

Скільки їй було? Роки п'ять, коли мати привезла її до Києва попрощатися із Михайлом Драгомановим, який мусив покинути Україну. А потім, улітку того ж 1876 року, сталася подія, яка закарбувалася в душі

і спогадах маленької Лесі на все життя. Вона з братом Михайлом відпочивала в селі Жабориці. Там їй дуже сподобалося, а поліські казки, пісні, повір'я та звичаї просто-таки зачарували Лесю. Все життя вона згадувала ті дитячі враження. А урочище Нечимне поблизу волинського села Скулина! Неймовірна краса і таємничість тамтешнього озера... Мабуть, із його легенд і народилася через багато років геніальна

феєрія Лесі Українки "Лісова пісня".

А як гарно було разом із тіткою — Оленою Антонівною Косач, татом сестрою! Поки батьки їздили в Париж на Всесвітню виставку 1878 року, дітей доглядала саме ця чудова і мила жінка. Щоправда, російські шпигуни дізналися, що насправді метою поїздки до Парижа була зустріч із Михайлом Драгомановим. Після того Петра Антоновича Косача переведуть на службу до Луцька. Хай цей українофіл разом із сім'єю живе десь подалі!

Все дивним чином перепліталось у житті — сумні і приємні події. Леся відчула, що сьогодні напише нову поезію... Це солодке передчуття поетичного шалу, що хвилиною з'являвся ночами, тримало її на світі.

Гетьте, думи, ви, хмари осінні! То ж тепер весна молода Чи то так у жалю, голосінні Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись. Серед лиха співати пісні. Без надії таки сподіватись. Жити хочу! Геть думи сумні!

Леся заплакала — не за собою, не за своєю долею. Таких мужніх людей, як вона, мабуть, годі було шукати. Просто дівчина згадала, що заарештовану Олену Антонівну заслали до страшного далекого Сибіру.

Батько після арешту сестри сказав: все одно треба жити. Того ж таки 1879 року він купив ділянку землі з будівлями в селі Колодяжному поблизу Ковеля й розпочав будівництво нового помешкання для родини. Він намагався зробити життя дружини і дітей затишним і приємним. Леся замріялася і несамохіть згадала ще одну свою тітку, Олександру Антонівну Косач. Тітка Саша, як її називали, була першою Лесиною професійною вчителькою музики. Так, Леся вже грала на фортепіано, але скільки нового пані Олександра відкрила дівчині в чарівному світі музики! В Луцьку тітка Саша жила у Косачів. Причиною її приїзду до родини опального Петра Антоновича став арешт і заслання чоловіка Олександри Антонівни — Бориса Шимановського. Царат пильно стежив за всіма свідомими українцями, за їхньою найменшою діяльністю на ниві рідної культури.

І карав за це безжально.

Леся думала, чи не є вадою її розвитку як людини духовної те, що вона так і не отримала систематичної, гімназійної освіти. Завадила хвороба. Але ж суворим і вимогливим вчителем дівчини була її мати, Олена Пчілка. Вона сама розробила програму навчання дочки — широко і ґрунтовну. Батько пропонував запросити гімназійних вчителів додому, але не міг переконати владну і гонористу Ольгу Петрівну. Що й казати! Пчілка навіть псевдонім майбутній письменниці підказала сама: "Леся Українка"! Трохи прямолінійно, зате пафосно.

Вже у вісім років Леся написала свою першу поезію — "Надія", присвячену заарештованій тітці Олені Антонівні.

Потім хвороба неначе підштовхнула пристрасть до писання. Рік, коли у Лесі з'явилася недуга, запам'ятався їй перебуванням у Києві. Тут її з братом Михайлом навчали вже справжні вчителі з чоловічої гімназії. А музику, уроки гри на фортепіано,

їй викладала дружина самого Миколи Лисенка — Ольга Олександрівна О'Коннор, ірландка, яка майже нічим не відрізнялася від українських панянок.

Взимку Леся з братом Михайлом часто була у Києві. Вивчення латини і давньогрецької, різні вчителі, а також приватні вечори, виразно, підкреслено українські за темами і духом... Часом Леся навіть забувала про кляту хворобу.

За рік до операції на руці родина Косачів оселилася в чарівному Колодяжному. О, Леся була в захваті від справжньої, таємничої, казкової Волині, з її глибокими озерами й дрімучими лісами! Вона заприятимилася із багатьма сільськими дітьми. І навіть разом із мамою і братом записувала неперевершені народні пісні, не забуваючи занотовувати і їхні мелодії.

Леся дивилася у вікно. Чому листи завжди пишуться легко, а сьогодні — жодного рядка? Чи це спогади дитинства так змінили настрої?

Попри все доля таки приносила їй приємні подарунки. Як тоді, коли у львівському часописі "Зоря" з'явилася Лесина поезія "Конвалія", перший друкований твір, підписаний псевдонімом "Леся Українка"! Або коли в Колодяжне привезли рояль! Як то було гарно — грати на ньому! Тоді вона ще могла грати... Ні, вона не буде сьогодні думати про сухоти! Краще згадати, як вона вперше побачила море! Чорне море! То було неймовірно! Навіть написала цикл віршів про подорож до моря. І нехай ця мандрівка була вимушеною — на лікування до Одеси, все одно Леся пам'ятає всі тодішні нові, незабутні враження. Потім будуть такі ж подорожі до Болгарії,

Італії, Єгипту, Грузії... Дивним чином хвороба відкривала світ перед поетом. "Пожила в Азії, — нотувала Леся Українка наприкінці життя, — поживу ще й в Африці, а там... Отак все посуватимусь далі та далі — та й зникну, обернуся в легенду".

* * *

Авжеж, казала собі Леся, треба зосередитися й таки написати листа. І далі працювати над перекладом Гомерової "Іліади". Вона ж бо має багато чого перекласти, аби українці могли через рідну мову долучитися до кращого зі світової літератури. А ще слід написати для сестри підручник "Стародавня історія східних народів". Приємно згадати і про те, як після публікацій у "Зорі" налагодилася її літературна праця. Як тішило Лесю, коли в тому ж таки Львові 1893 року вийшла друком перша книжечка поезій "На крилах пісень!". О ні, вона не здається! Вона буде писати. В її творах буде вся історія людства, весь відомий світ. І кожен рядок бринітиме найкращою, найбільш співучою — рідною мовою.

Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі?

Здається, Леся знає, з чого почати листа дядькові Михайлові! Вона напише йому, як малою в Колодяжному сама-самісінька бігала вночі в ліс. Сподівалася побачити чарівну мавку, оповіді про яку вона слухала, затамувавши подих. І ніхто з дорослих про це не знав! Здається, вона просто згадала волинські ліси й затужила за ними... Ні, її лист не буде тужним, він буде усміхненим. Попри все.

Історія людини в історії людства

Леся Українка народилася 25 лютого 1871 року у місті Новгород-Волинському. Першою вчителькою дівчинки стала її мати — письменниця Олена Пчілка. Вона розробила свою програму навчання, яку і випробовувала на своїй доньці. Може, всупереч недузі, що послала їй доля, а може, завдяки любові до життя Леся виросла різносторонньою та творчою натурою. Вона вже з п'яти років складала та грала невеличкі музичні твори, у вісім років написала свій перший вірш. Друкуватися майбутня всесвітньо відома поетеса почала з 12 років. Список вивчених Лесею іноземних мов заслуговує на повагу: болгарська, іспанська, латинська, давньогрецька, італійська, польська, німецька, англійська, французька. А в 19 років написала власний підручник "Стародавня історія східних народів". Дівчинка Леся (справжнє ім'я Лариса Косач-Квітка) не тільки талантом, але й власним життям заслужила звання народної героїні — Українка.